

PRÁVO 7.4.2006

Vědci nemohou vyvíjet jen nové šampóny

ŘEDITEL ÚSTAVU MOLEKULÁRNÍ GENETIKY AKADEMIE VĚD ČR
PROFESOR VÁCLAV HOŘEJŠÍ:

*** Na podporu výzkumu a vědy se v současné době investuje nejvíce prostředků od roku 1989. Takže kdy se dočkáme převratných objevů a Nobelových cen?**

Hlavní problém teď skutečně není ve financování. Peněz je relativně dost. Největším problémem současnosti je, jak se peníze utrácejí, kolik se utratí na skutečně smysluplné projekty. Kolegové mne za to nemají rádi, když říkám, že polovina z oněch 18 miliard ročně, které na vědu ze státního rozpočtu jdou, se utratí špatně či úplně špatně. Souvisí to s tím, že rozdělování peněz je roztrženo do příliš mnoha resortů, ne s tím, že současná vláda vědu podceňuje či nepodporuje. Růst výdajů na vědu je v posledních letech největší ze všech částí státního rozpočtu. Stát letos dává na výzkum třiapůlkrát více než v roce 1997.

*** Tak v čem je problém?**

Vybudovat „vědeckou školu“ světové úrovně trvá mnoho let soustředěného úsilí (a utratí se přitom samozřejmě spousta peněz). Do poloviny devadesátých let politici prosazovali názor, že stát by měl dát od vědy ruce víceméně pryč - ať ji financuje soukromá sféra, pokud ji potřebuje. Od čelného Klausova poradce jsem v roce 1996 slyšel tezi, že v ekonomice je racionální dělat to, v čem máme komparativní výhodu, v našem případě např. v těžbě dřeva, vápence či šterku. Podporovat vědu a vysoké technologie, v nichž komparativní výhodu nemáme, proto není racionální rozhodnutí. Byli jsme proto potěšeni, když se od roku 1998 rétorika politiků výrazně změnila a začalo se hlasitě říkat, že věda a výzkum jsou státní prioritou a je třeba je dostat na náležitou úroveň. Ještě důležitější bylo, že nezůstalo u hezkých slov, ale že začaly přicházet i peníze. Nebylo sice ještě dosaženo onoho kýženého průměru vyspělých zemích 0,7 % z HDP, ale už se k němu blížíme. Teď jde o to, udělat další důležitý krok - zvýšené prostředky co nejefektivněji vynakládat.

*** Jak tedy prosadit, aby se prostředky vynakládaly efektivně?**

Jeden velký problém je v roztržitosti - v současnosti je asi dvacet kanálů, kterými tečou peníze na výzkum a vývoj (jednotlivá ministerstva, jejich resortní grantové agentury, Akademie věd atd.). Největší kompetence má a nejvíce peněz rozděluje ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Anomální ve srovnání se světem také je, že jen málo peněz (asi 1 miliarda ročně) se rozděluje přes „velkou“ Grantovou agenturu ČR. Jsem přesvědčen, že by mělo vzniknout jedno centrum, ministerstvo pro výzkum a vývoj, které by tuto prioritní oblast koordinovalo a dbalo by na její optimální rozvoj.

*** Existuje ale Rada pro výzkum a vývoj, která má vědu a výzkum koordinovat, v**

jejímž čele je místopředseda vlády. Navíc ODS prosazuje omezení vlivu státu, snížení počtu úřadů a ministerstev.

Předseda Rady má ve vládě na starosti kromě vědy vždy ještě řadu jiných věcí - ten nynější „maličkost“ - celou ekonomiku. Kompetence Rady se částečně překrývají s ministerstvem školství, občas dochází ke sporům. Ministerstvo školství je velký resort a výzkum tam má na starosti náměstek pro vysoké školy, což je sama o sobě velká a náročná oblast. V praxi má tedy nakonec hlavní slovo příslušný ředitel odboru, tedy poměrně subalterní úředník, který pak de facto rozhoduje o opravdu zásadních věcech. Myslím, že je velmi důležité, aby tady byl jeden konkrétní člověk s odpovídajícími pravomocemi i kompetencemi. Aby například určil poměry mezi základním a aplikovaným výzkumem, průmyslovým vývojem, stanovil okruh těch výzkumných center a pracovišť, která je třeba maximálně podpořit, prosadil nějakou mimořádnou investiční akci. Prostě by tady měl být někdo, koho bychom mohli pochválit za pozitivní změny nebo mu vynadat za neřešené problémy.

*** Většina politiků si ale myslí, že je dobré podporovat především ten výzkum, který vede rychle k praktickým ekonomickým výsledkům, který prokáže, že vložené peníze se rychle vracejí.**

Je tady ale jedno velké nebezpečí: když budeme dávat peníze především na aplikovaný výzkum s krátkodobou návratností a budeme zanedbávat výzkum základní, tak to i s tou návratností nebude slavné. Když se budou nutit vysoké školy a akademické ústavy, aby dělaly projekty typu „vyvíjejte lepší šampony, abyste si na sebe vydělali“, tak se vložené peníze asi rychle vrátí, možná i dvojnásobně, ale my bychom potřebovali, aby se vracely mnohonásobně a dlouhodobě. A takové dlouhodobé efekty mohou vyplynout jenom na základě světově špičkového základního výzkumu. Jsem hluboce přesvědčen, že klíčový význam má to, aby alespoň některé vybrané univerzity, fakulty a výzkumné ústavy měly špičkové podmínky a špičkovou úroveň. Pozitivní dopady do aplikovaného výzkumu a praktických inovací přijdou pak téměř samy od sebe. To jsou zkušenosti ze všech vyspělých zemí, z nejlepších světových univerzit a vědeckých center. Ze špičkových výzkumných pracovišť totiž automaticky odcházejí lidé s nápady do aplikovaného výzkumu. Navíc jejich nápady nejsou pouze replikami toho, co už někde jinde dělají, ale kvalitativně nové, zcela originální věci. Pak i aplikovaný výzkum je o něčem jiném.

*** Co investice soukromých firem?**

Soukromé firmy nikde na světě neinvestují rozhodující objem prostředků do základního výzkumu. Firmy mají přirozeně tendenci investovat do aplikované fáze. Opakuji - je ale třeba mít co aplikovat. Nejlepší, co může stát dělat pro aplikovaný výzkum, a přeneseně i pro podnikatelskou aféru, je to, že se postará o výchovu vysoce kvalifikovaných odborníků. To nikdo jiný nemůže udělat. Když budou univerzity produkovat velké množství odborníků, tak část zůstane na univerzitách, v oblasti výzkumu. Větší část absolventů ale odejde do aplikovaného či firemního výzkumu a do průmyslového inovačního vývoje. Pumpování státních peněz do aplikovaného výzkumu, vývoje a inovací ve firmách je jistě dobré. Ale nesmíme zapomínat, že pro firmy to jsou snadno

získané peníze, které se také snadno utratí. Firmy s nimi někdy zacházejí podstatně lehkomyšlněji, než by zacházely se svými vlastními, těžce vydělanými prostředky. Od státu by nebylo moudré, kdyby upadl do pastí utilitarismu - snahy dávat hlavně na to, co se nám rychle vyplatí. Aplikovaný výzkum je určitě třeba podporovat, ale zdaleka nejvíc bychom se měli soustředit na podporu univerzitních pracovišť. Když v této zemi vznikne několik skutečně světově unikátních, vysoce uznávaných pracovišť, tak na ně začnou přicházet i zahraniční odborníci a studenti. Vznikne ta kýžená skvělá kvalita, která následně zrodí i ekonomické „trháky“.

*** Ale co námitka, že se stále těžko vyrovnáme Harvardu či Oxfordu. Máme na špičkové pracoviště?**

Musíme se o to alespoň snažit! Jako země s velkou tradicí kultury, vzdělanosti a vědy bychom rozhodně měli ze všech sil usilovat o to, abychom měli alespoň několik málo opravdu špičkových pracovišť, která budou ve svém oboru udávat tón ve světě. Je tomu tak i v jiných malých zemích - v Rakousku, Švýcarsku či Izraeli. Nizozemsko je s námi velikostí celkem srovnatelné, a přitom je to vědecká velmoc! Jsem přesvědčen, že když se budeme „držet při zdi“ a spokojovat se s průměrným výzkumem, povede to jen k promarnění většiny peněz na výzkum a budeme pokračovat ve výchově talentů pro jiné - hlavně pro Ameriku.

*** Když se zasáhne do zaběhnutého systému rozdělování peněz, nebudou protestovat vaší kolegové?**

Bezpochyby. Je spousta výzkumných pracovišť, na univerzitách i jinde, kde by se vlastně vůbec nic nestalo, kdyby se tamní výzkum zastavil a začalo se s něčím úplně jiným. To je ale dost těžké a zodpovědné „politické“ rozhodnutí, které musí udělat někdo hodně „nahore“. Dá se přitom ovšem také mnoho pokazit, pokud to bude dělat někdo bez dostatečné erudice a moudrosti. Věřím, že tady je šance pro moudré politiky. Klíčové je podporovat a systematicky budovat to nejlepší. Tady vidím základ pro skutečně efektivní rozvoj české vědy.

*** Budeme mít na to lidi?**

Velmi příznivé je, že roste počet mladých lidí, kteří strávili po absolvování našich univerzit několik let na špičkových zahraničních pracovištích a vracejí se. Aby se vraceli i ti nejlepší (kteří mají samozřejmě dobrou šanci budovat si skvělou kariéru i na Harvardu či v Oxfordu), musíme jim prostě nabídnout srovnatelně dobré podmínky. A to nemohou svépomocí zajistit vědci sami - je nutné, aby se politici postarali o to, aby se taková zdánlivá utopie stala skutečností. Nezbytné prostředky pro podporu těchto „vědeckých hvězd“ a jejich týmů určitě lze opatřit tak, že se přestane neefektivně plýtvat jinde.

*** Každá vláda si ale představuje rozvoj a podporu vědy jinak. Koncepce, pokud vůbec nějaká je, se dlouhodobě a společně nerozvíjejí...**

To je skutečně problém; doufám, že se při eventuální zásadní změně vlády věda opět

jednoduše neodstřihne, že podpora vědy bude pokračovat. Že se nevrátíme k tezi, že trh rozhodne i o osudu vědeckých institucí. Několik pasáží z Modré šance mne naplňuje obavami - například teze, že na univerzitách má vládnout hlavně podnikatelský duch. To je právě ilustrace nesprávné myšlenky, že měřítkem úspěchu má být hlavně krátkodobá návratnost. Doufám ale, že naše členství v EU a s tím spojené závazky snad zabrání tomu, aby se jakákoli příští vláda obrátila k podpoře výzkumu zády.

Jiří Vavroň